

ДІАХРОННИЙ І СИНХРОННИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Брус Марія

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

mariya_brus@ukr.net

Дослідження фемінітивів української мови в історичному плані ґрунтовано на використанні діахронного і синхронного аспектів як двох методологічних підходів до розкриття абстрактної лінгвальної категорії жіночості і конкретно фемінітивної підсистеми в усіх її частинах. Поняття діахронії застосовано для визначення історичних змін, які відбулися впродовж дописемної і писемної доби у фемінітивній підсистемі української мови загалом і яких зазнали окремі лексичні, словотвірні, функціональні одиниці в її складі. Поняття синхронії – для аналізуванню стану фемінітивної підсистеми на всіх історичних етапах і виявлення найхарактерніших лексичних, словотвірних і функціонально-стилістичних ознак фемінітивів кожного часового проміжку. Названі аспекти цілком відмінні і водночас тісно пов'язані, що простежено в ретроспекції і проспекції, на міжсинхронному рівні, в інтенсифікації та екстенсифікації мовних змін на всіх історичних етапах.

Діахронія і синхронія є невід'ємними складовими поняттями історичного вивчення різних мовних явищ і процесів. Вони відображені в багатьох загальних і спеціальних лінгвістичних студіях (Ж. Ж. Варбот, І. І. Ковалика, О. С. Кубрякової, В. М. Немченка, М. А. Павленка, Ф. де Сосюра, М. М. Шанського, Н. Т. Шелихової та ін.) [Варбот 1969; Ковалик 2007; Кубрякова 1965; Немченко 1976; Павленко 1978; Сосюр 1998; Шанський 1968; Шелихова 1976]. Уведення понять діахронії і синхронії належить Ф. де Сосюру, який вважав необхідним розмежування і протиставлення цих понять. Учений зазначав, що “діахронічні факти не зводяться до зумовленої ними синхронічної системи навіть після втручання волі, а поготів, коли їх сліпа сила стикається з організованою системою знаків” [Сосюр 1998: 115]. Протиставлення діахронії і синхронії мовознавець вбачав у різних відношеннях між ними, особливо в методах і принципах дослідження. Якщо для середовища мовців синхронний аспект становить єдину і справжню дійсність, то діахронний аспект – це низка подій, що видозмінюють мову, і такий, що дає змогу пізнати умови, які спричиняють відповідний стан мовної структури, розкривають істинну природу цього стану [Сосюр 1998: 115].

У поясненні відмінностей між синхронією і діахронією лінгвіст виходив із того, що синхронії відома одна перспектива та один метод дослідження, який полягає у збиранні відомостей про функціонування мови, реальний стан мовних явищ, відображених у свідомості мовців. Діахронія розрізняє дві перспективи (проспективну, відповідну існуючому часу, і ретроспективну, спрямовану в минуле), тому й оперує двома методами дослідження [Сосюр 1998: 115]. І якщо об'єктом синхронного аналізу є факти, відповідні мові в певний історичний період, то об'єктом діахронного аналізу слугує сукупність історичних фактів, послідовність та просторовість розміщення яких створюють і відмінності між мовами. “Для порівняння двох форм досить, щоб між ними існував історичний зв'язок, яким би опосередкованим він не був”. У підсумку своїх тверджень учений зазначав, що феномени діахронії та синхронії відмінні: “перший становить відношення між елементами, що співіснують, а другий – заміну в часі одного елемента іншим, тобто подію” [Сосюр 1998: 116].

В оцінці стану мовної системи мовознавець дійшов висновків, що під впливом діяхронних факторів мовна система не зазнає докорінних змін, перетворення стосуються лише окремих її елементів, а не всієї системи загалом. Мовна система стабільна, а змінюються лише окремі елементи незалежно від зв'язків, якими вони об'єднані в ціле. Узагальненням сформульованих принципів стало те, що “мова являє собою систему, всі частини якої можуть і повинні розглядатися в їх синхронічній взаємозумовленості”. Змінюватися можуть окремі її частини й елементи, і можуть бути з'ясовані лише поза системою. Кожна зміна впливає на систему, але тільки на якусь її частину, і не пов'язана з наслідками щодо цілої системи [Сосюр 1998: 111-112].

Принципи діяхронного й синхронного аналізу, розроблені Ф. де Сосюром, лягли в основу побудови власної методики дослідження. Основними засадами реалізації історичних завдань стали: цілісність і незмінність фемінітивної підсистеми української мови в основній своїй структурі; системність і регулярність фемінітивних явищ і процесів у межах синхронних зрізів; взаємозв'язаність і взаємозумовленість усіх компонентів у межах синхронного зрізу; змінність окремих елементів без порушення цілісності фемінітивної підсистеми; продуктивність і регулярність мовних одиниць. За початковий етап становлення фемінітивної підсистеми української мови взято праслов'янський період, коли на ґрунті спільних лексичних, фонетичних, граматичних явищ були закладені початки мовної структури різних слов'янських діалектів. Фемінітивна підсистема української мови у своєму основному структурному вигляді відома ще зі спільнослов'янської доби. Стан, якого вона набула в праслов'янський період, майже в незмінному вигляді відобразився в писемний період, як засвідчили найдавніші пам'ятки української мови. Цілісність структури фемінітивної підсистеми майже не порушувалася впродовж усієї писемної доби, попри те, що змінювалися внутрішні і зовнішні впливи на розвиток української мови, взаємовідношення книжних мов, формувалася власна джерельна база на народнорозмовній основі.

В основу методики проведення власного дослідження лягла періодизація історичного розвитку фемінітивної підсистеми української мови, яка розроблена відповідно до хронології етапів розвитку української літературної мови. На базі відомих сьогодні періодизацій історії розвитку української мови (Ю. О. Карпенка, В. В. Німчука, С. Й. Смаль-Стоцького, Є. К. Тимченка, Ю. В. Шевельова та ін.) [Карпенко 1993; Німчук 2005; Смаль-Стоцький 1996; Тимченко 1996; Шевельов 2002] розроблено власну класифікацію періодів розвитку фемінітивної підсистеми: протоукраїнський період до X ст., давньоукраїнський XI – XV ст., староукраїнський XVI – XVII ст., новий XVIII – XIX ст. та сучасний XX – XXI ст. Виділення таких синхронних зрізів зумовлене особливостями становлення української мови, взаємодією з народнорозмовною практикою і церковнослов'янською мовою, розширенням її жанрово-стильових меж, сфери функціонування, збагаченням суспільних функцій.

Протоукраїнський період охопив процеси формування первинних номінацій на базі спільноіндоєвропейських коренів, становлення специфічних ознак фемінітивної підсистеми за праслов'янської доби. Давньоукраїнський період – це творення й розвивання української літературно-писемної мови, використання української мови в розмовному мовленні, в тодішньому книгописанні, в офіційному спілкуванні, аж до втрати української державності в XV ст. Упродовж XI – XIII ст. виявлено основні риси української мови як окремої лінгвальної системи, що в XIV – XV ст. мали системний, всеохопний характер (занепад і вокалізація голосних [ъ], [ь], перехід [ě] в [і], злиття [и] й [ы] у фонемі /и/, перетворення [o], [e] в закритих складах тощо). Староукраїнський період – це час формування й утвердження української мови на народнорозмовній основі, віддалення від церковнослов'янської, використання української мови в усіх сферах суспільного життя, поширення різностильового книгописання, поява

книгодрукування, виникнення наукової, полемічної літератури, відчутний вплив тодішньої європейської освіти та культури. Новий український період – це розвиток української мови на новій народній основі, розрив між книжною і живою розмовною мовою, розмежування духовної і світської літератури, розширення жанрово-стильової палітри української мови; нормування української літературної мови завдяки творчості Т. Г. Шевченка та інших діячів.

Період XX – XXI ст. – розвиток української мови в часи існування Української Народної Республіки, радянської влади й української незалежної держави. На першу половину XX ст. припало вироблення основи української літературної мови, упорядкування норм української мови, творення власного правопису, активна наукова діяльність і книготворчість упродовж “золотого десятиріччя” (1921 – 1933 рр.) (М. К. Грунського, О. Б. Курило, І. І. Огієнка, С. Н. Синявського, Ю. В. Шевельова, Є. К. Тимченка та ін.). У другій половині XX ст. було підготовлено й опубліковано чимало академічних видань [“Історія української мови” у 4 кн. (1978 – 1983), “Сучасна українська літературна мова” у 5 кн. (1969 – 1973), “Словник української мови” в 11 т. (1970 – 1980) та ін.]. У XXI столітті здобутками української мови стало чимало завершених та нових праць із сучасної та історичної лінгвістики [“Етимологічний словник української мови” в 7 т. (1982 – 2012), “Українська мова. Енциклопедія” (2007), “Словник української мови” в 20 т. (2010 – 2019), “Хрестоматія з історії української мови X – XIII ст.” В. В. Німчука (2015) та ін.].

Виділення й аналізування синхронних зрізів уможливають виявлення багатьох ознак, характерних фемінітивам на певних історичних етапах. До таких особливостей належить статика й динаміка, інтенсифікація та екстенсифікація, продуктивність і непродуктивність мовних явищ і процесів. У межах одного часового проміжку найменування жінок становлять підсистему слів, функціонування якої забезпечує певна кількість номінативних одиниць, що перебувають у системних зв'язках і відношеннях між собою та з іншими категоріями слів лексичної системи загалом. Специфіку фемінітивної підсистеми певного хронологічного зрізу визначає сукупність незмінних, або статичних явищ, які переважно успадковані з минулої доби, і низка змінних, або динамічних процесів, які й окреслюють перспективи розвитку фемінітивних явищ і вказують на відмінність часового етапу від попереднього. Взаємодію статичних і динамічних змін простежено на рівні різних класифікаційних одиниць та окремих елементів фемінітивної підсистеми.

На лексичному рівні до статичних явищ у фемінітивній підсистемі української мови належить, напр., семантичний розряд назв жінок за родинними зв'язками, основний склад якого сформований у праслов'янський період, звідки успадкований давньоукраїнською мовою і збережений без суттєвих лексичних змін на інших історичних етапах. До складу цього розряду ввійшло найменування *дочка*, виявлене в писемних пам'ятках XIV – XV ст. і зафіксоване з первинним лексичним значенням на всіх історичних етапах. Натомість семантичний розряд назв жінок за діяльністю належить до динамічних явищ, який упродовж писемної доби зазнавав поступово зростання у кількісному і якісному планах.

На словотвірному рівні статичні явища засвідчено способами префіксації, флексації, конфіксації фемінітивів, що були успадковані з праслов'янської доби і представлені поодинокими дериватами на кожному синхронному зрізі та збереглися майже в незмінному вигляді дотепер. Водночас суфіксальний спосіб відображав динамічність словотвірних процесів, до того ж, із наростальним характером, яка виявлявся в збагаченні словотвірних типів, підвищенні їх продуктивності. У межах суфіксальної деривації до статичних явищ давньоукраїнської мови належав словотвірний тип на *-ин-я*, успадкований із праслов'янської мови, який із незначними

динамічними змінами віддзеркалено в староукраїнський і новий український періоди, а в сучасній українській мові він став одним із продуктивних словотвірних типів.

Виявом динамічних і статичних процесів у фемінітивній підсистемі української мови на різних етапах її розвитку стала взаємодія старих і нових елементів. Сукупність лексичних, словотвірних, стилістичних явищ, успадкованих із минулого, що послужили зразками, моделями для творення нових слів, визначають характер статичних явищ. А сукупність нових мовних ресурсів, що виникли на старій базі чи доповнили її, вказує на динамічність явищ у фемінітивній підсистемі певного синхронного зрізу. Переплетення статичних і динамічних змін очевидним є зокрема тоді, коли збережені семантичні розряди фемінітивів зазнають розширення та збагачення із виникненням нових слів, до них долучені нові семантичні розряди (напр., у давньоукраїнський період – назви жінок за церковно-релігійними ознаками); відомі словотвірні типи відбито в нових утвореннях (напр., у давньоукраїнський період суфіксальний словотвірний тип на *-к-а* – у відфемінітивних і відмаскулінативних дериватах на зразок *матька, дѣвѣка, отчичька, селянька*); за старими моделями утворено нові слова (напр., за аналогією до успадкованих із давньоукраїнської мови фемінітивів на *-овн-а, -евн-а, -ин-ая* у староукраїнській мові виникло чимало нових відпатронімних дериватів на зразок *войтовѣна, вуєвѣна, целюриковѣна, судиная, теслиная, хоружсиная*).

Складовою методології дослідження фемінітивів стало виявлення інтенсивних та екстенсивних змін, що тісно пов'язані із поняттями статичності й динаміки. У розкритті процесів історичного розвитку словотвірних явищ учений В. В. Грещук звернув увагу на необхідність розмежування двох складових частин: інтенсивної деривації (похідні як результати різних структурно-семантичних типів у попередній період) та екстенсивної деривації (розширення словотвірних зв'язків формантів, залучення нових структурно-семантичних типів твірних основ) [Грещук 2009: 169]. Такі процеси, на думку мовознавця, тісно пов'язані, унаслідок чого екстенсивна деривація доповнює інтенсивну на певному часовому зрізі, а в переході до наступного етапу її ресурси набувають інтенсивного характеру. Розмежування інтенсивної та екстенсивної деривації зумовлене тим, що вони вказують на різні особливості розвитку словотвірної структури мови. До того ж, у межах навіть однієї словотвірної моделі на різних синхронних зрізах простежено неоднакове співвідношення інтенсивних та екстенсивних засобів [Грещук 2009: 170].

Уведення понять інтенсифікації та екстенсифікації в методику вивчення історії фемінітивів української мови дало змогу встановити сукупність статичних явищ як результатів інтенсифікаційних процесів і динамічних явищ як результатів екстенсифікаційних змін. У зв'язку з цим названі поняття мають право на використання не тільки в оцінці словотвірного рівня, а й лексичного, граматичного, функціонального та інших. Унаслідок порівняння лексичних явищ, характерних для фемінітивів різних часових зрізів, як результати інтенсифікації відзначено сукупність семантичних розрядів, збережених від однієї історичної доби до іншої і доповнених унаслідок творення нових слів чи розширення їх семантичної структури. А результати екстенсифікації – поповнення таких семантичних розрядів новими лексичними одиницями (напр., у давньоукраїнський період – помірне зростання всіх семантичних розрядів, у староукраїнський період – збільшення назв жінок за діяльнісними, соціальними, атрибутивними ознаками, у новий український період – назв жінок за стосунками, поведінкою, вчинками та ін.; у ХХ ст. – назв жінок за діяльнісними, функційними ознаками та ін.). Унаслідок порівняння словотвірних явищ виявлено такі результати інтенсифікації як збільшення кількості суфіксальних словотвірних типів, що слугують базою для формування нових слів, а результати екстенсифікації – творення дериватів за відомими словотвірними типами, виникнення словотвірних моделей.

Співвідношення інтенсивних та екстенсивних явищ на кожному історичному зрізі має характер, відмінний від попередньої доби. Напр., для давньоукраїнської мови інтенсивну лексичну складову частину у фемініконі становили семантичні розряди жіночих номінацій, успадковані з праслов'янської доби, а екстенсивну – нові семантичні розряди назв жінок за церковно-релігійними, національно-етнічними ознаками, а також нові слова, що ввійшли до відомих розрядів (*неѣстька, надъчерица, ключьница, проскуръница, боярыня, отчичька* та ін.). Успадковані староукраїнською мовою вказані ресурси належали вже до інтенсивних, супроводжені новими екстенсивними змінами – розширенням семантичних розрядів новими лексичними одиницями, виникненням відпатронічних фемінітивів (назв дружин і дочок за різними ознаками чоловіків і батьків) та ін. Інтенсивною словотвірною складовою у фемініконі давньоукраїнської мови була суфіксальна деривація із різними словотвірними типами, екстенсивною – формування дериватів за давніми словотвірними типами на *-к-а, -иц-а, -ниц-я* (*руська, галичанъка*), виникнення нових словотвірних типів на *-ичьн-а, (сестричьна), -ин-а(я), -ев-а(я), -ов-а(я)* тощо. Реалізована на староукраїнському ґрунті сукупність таких ресурсів являла собою інтенсивну частину, доповнювану новими результатами екстенсивних змін (збагаченням відомих словотвірних типів, творення нових словотвірних типів, зокрема на *-их-а, -у-ся, -еньк-а, -иньк-а* тощо).

Показником рівня інтенсивних та екстенсивних процесів у фемінітивній підсистемі в межах синхронних зрізів і під час переходу від одного до іншого часового проміжку стала продуктивність та регулярність її компонентів. Учений І. І. Ковалик зазначав, що в дериватології має бути встановлено два види продуктивності: емпіричний та системний, із яких перший стосується діахронного словотвору, а другий – синхронного. “Емпіричний і системний види продуктивності у словотворі мають пряме відношення до методів, шляхів, засобів та прийомів аналізу і вивчення ступеня словотвірної продуктивності, але вони не характеризують природи і суті самої продуктивності як мовного факту” [Ковалик 2007: 225-226]. Для відображення продуктивності словотвірного типу як основної класифікаційної словотвірної одиниці, на його думку, важливо визначити, наскільки він є активним зразком для творення нових дериватів. У процесі дослідження продуктивності словотвірного типу слід враховувати всі його складові (афікси, твірну базу, словотвірне значення). Ступені продуктивності варто з'ясовувати як у синхронії, так і в діахронії. Учений зауважував, що “показником ступеня продуктивності словотвірних типів на різних етапах розвитку мови буде наявність відповідної кількості лексичних новоутворень, у яких виявляється той чи інший словотвірний тип” [Ковалик 2007: 226].

В аналізі продуктивності мовних одиниць важливим фактом є врахування також їх регулярності й нерегулярності, оскільки зростання продуктивності зумовлює посилення регулярності, а зниження продуктивності – зменшення або зникнення регулярності. У зв'язку з цим дериватолог І. І. Ковалик зазначав, що регулярними є словотвірні типи, за якими від певних основ завжди можна утворити нові слова. Під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників словотвірні типи можуть посилювати свою регулярність. Словотвірними типами, які виявляють тенденцію до зростання своєї регулярності, дериватолог уважав і словотвірні типи назв осіб чоловічої статі та відповідних назв осіб жіночої статі (*тракторист – трактористка, викладач – викладачка* та ін.). Натомість нерегулярні словотвірні типи трактував як спорадичні (*настух, попадя*) [Ковалик 2007: 226].

Підходи мовознавця щодо визначення продуктивності та регулярності словотвірних одиниць стали базовими для розкриття продуктивності й непродуктивності, регулярності й нерегулярності класифікаційних одиниць і складових елементів у межах фемінітивної підсистеми української мови. На лексичному рівні такі

поняття застосовано під час аналізування семантичних розрядів жіночих номінацій та окремих лексичних одиниць, а на словотвірному рівні – у дослідженні способів деривації, словотвірних типів, дериваційних формантів та ін. Основним критерієм визначення продуктивності фемінітивних явищ і процесів стала кількість зафіксованих одиниць, що уможливила визначення певного рівня продуктивності (високого, середнього, низького). Характеристика продуктивності й регулярності мовних одиниць у синхронії і в діахронії має відмінні особливості. На синхронному зрізі продуктивність визначена способом виявлення певної кількості одиниць та встановлення їх відношень із аналогічними чи подібними одиницями, тобто має системний характер. Діахронний аналіз засвідчив зміни в продуктивності від одного до іншого синхронного зрізу, тому дав змогу зафіксувати низку спільних і відмінних ознак між різними історичними етапами.

Структурування фемінітивів української мови за лексичними, словотвірними, стилістичними, функціональними ознаками зумовило поділ аналізованих одиниць на продуктивні, малопродуктивні і непродуктивні. На лексичному рівні таку класифікацію застосовано переважно під час визначення продуктивності семантичних розрядів, але не однаковою мірою на всіх синхронних зрізах. Зокрема, у давньоукраїнській мові зафіксовано невелику кількість іменників зі значенням жіночості, що не викликало потреби у визначенні продуктивності семантичних розрядів фемінітивів, натомість далі окремі семантичні розряди зазнавали значного розширення (назви жінок за діяльнісними, соціальними, атрибутивними ознаками), що зумовило виділення семантичних розрядів у порядку спаду їхньої продуктивності. За умови фіксації численної кількості номінацій відзначено високу продуктивність окремих семантичних розрядів, напр., назв жінок за діяльнісними, професійними, функційними ознаками; за національними й територіальними особливостями в сучасній українській мові, порівняно з іншими семантичними розрядами, напр., назвами жінок за сімейно-родинними зв'язками або церковно-релігійними ознаками.

На словотвірному рівні класифікація одиниць за продуктивністю охоплювала способи творення, словотвірні типи, словотвірні засоби. У давньоукраїнській характер вона не мала виразного характеру, тому її використано тільки для розмежування малопродуктивних і непродуктивних словотвірних типів того часу, а від староукраїнської доби зростання кількості різних за структурою похідних слів зумовило членування словотвірних типів на продуктивні, малопродуктивні і непродуктивні. Співвідношення між такими словотвірними типами простежено на кожному часовому зрізі, яке виявлено зі змінами від попереднього етапу до наступного. Статус продуктивних словотвірних типів мали ті, до яких належала найбільша кількість дериватів, статус малопродуктивних типів – представлені порівняно невеликою кількістю слів, а статус непродуктивних – поодинокими дериватами.

У межах словотвірних типів фемінітивів, особливо серед продуктивних, виділено різні словотвірні моделі, які так само відзначено з різною продуктивністю. Напр., у староукраїнській мові малопродуктивними були відфемінітивні, відприкметникові та віддієслівні утворення на *-к-а* (*дѣвка*, *вѣщка*, *любка*), натомість продуктивність зберігали відмаскулінативні деривати із формантом *-к-а* (*аптекарка*, *єретичка*, *опекунка*), а серед останніх зосереджені слова з модифікаційним словотвірним значенням (*одиначка* “єдина дочка у батьків”) і мутаційним (*кушнірка* “дружина кушніра”). Малопродуктивні типи майже не зазнавали диференціації за твірними основами (деривати на *-их-а*, *-анк-а* тощо), за винятком поодиноких багатозначних слів (*княгиня* “дружина князя”, “княгиня”). А непродуктивні могли відображати результати інтенсифікаційних змін (деривати на *-м-а*, *-овь*, *-ад-я* тощо) й екстенсифікаційних (деривати на *-очк-а*, *-ечк-а* тощо). Словотвірні типи й інші

словотвірні величини класифіковано за продуктивністю з урахуванням усіх їхніх складових частин.

Використання діахронного і синхронного підходів уможливило визначення історичних змін у фемінітивній підсистемі та дослідження її стану на різних часових етапах. Принципи власного діахронного й синхронного аналізів розроблено з урахуванням лінгвістичних учень Ф. де Сосюра та інших мовознавців. Засадами реалізації історичних завдань визначено цілісність і незмінність фемінітивної підсистеми української мови в основній своїй структурі; системність і регулярність фемінітивних явищ та процесів у межах синхронних зрізів; взаємозв'язаність і взаємозумовленість усіх складових частин у межах синхронного зрізу; змінність окремих елементів без суттєвих впливів на цілісність фемінітивної підсистеми; продуктивність і непродуктивність мовних одиниць.

Завданнями діахронного і синхронного аналізу стало виявлення статичної й динаміки мовних явищ, інтенсивних та екстенсивних ресурсів, продуктивності й непродуктивності мовних явищ. Характер динамічних і статичних процесів у фемінітивній підсистемі української мови на різних етапах її розвитку засвідчив змінність і стабільність різних мовних змін. Процеси інтенсифікації та екстенсифікації відобразили взаємодію старих і нових елементів. Поняття статичної й динамічної, інтенсифікації та екстенсифікації стали складниками методики дослідження загальних жіночих номінацій у словотвірному, лексичному, функціональному аспектах. Показником рівня вияву явищ і процесів у фемінітивній підсистемі стала продуктивність та непродуктивність її компонентів.

Література

Варбот 1969: Варбот, Ж. Ж.: Древнерусское именное словообразование: ретроспективная формальная характеристика. Наука, Москва 1969.

Грещук 2009: Грещук, В.: Історичний розвиток словотвірної структури українських іменників на *-ість (-ость)*. In: Студії з українського мовознавства. Вибрані праці / упорядник Р. Бачкур. Місто НВ, Івано-Франківськ 2009. с. 168-180.

Карпенко 1993: Карпенко, Ю. О.: Українська гіпотеза. In: Мовознавство. № 5. 1993. с. 3-8.

Ковалик 2007: Ковалик, І.: Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову. In: Вчення про словотвір. Вибрані праці. Ч. I / упорядник та автор передмови В. Грещук. Місто НВ, Івано-Франківськ – Львів 2007. с. 224-227.

Кубрякова 1965: Кубрякова, Е. С.: Что такое словообразование. Наука, Москва 1965.

Немченко 1976: Немченко, В. Н.: К определению синхронической словообразовательной производности (деривационной мотивированности). In: Актуальные проблемы русского словообразования. Ч. II. Укитувчи, Ташкент 1976, с. 310-316.

Німчук 2005: Німчук, В. В.: Походження української мови. In: Етнічна та етнокультурна історія України: у 3-х т. / ред. О. Б. Діденко, Є. І. Мазніченко, К. В. Харченко; відп. ред. Г. А. Скрипник. Т. 1. Кн. 2. Наукова думка, Київ 2005. с. 351-468.

Павленко 1978: Павленко, М. А.: О некоторых аспектах синхронии и дихронии, статичности и динамики в словообразовании. In: Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы. Укитувчи, Ташкент 1978. С. 20-22.

Смаль-Стоцький 1996: Смаль-Стоцький, С.: Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. In: Історія української мови: хрестоматія / упоряд.: С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. Либідь, Київ 1996. с. 48-119.

Сосюр 1998: Сосюр, Ф.: Курс загальної лінгвістики. Основи, Київ 1998.

Тимченко 1996: Тимченко, Є.: Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині. In: Історія української мови: хрестоматія / упоряд.: С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. Либідь, Київ 1996. с. 38-47.

Шанский 1968: Шанский, Н. М.: Очерки по русскому словообразованию. Издательство МГУ, Москва 1968.

Шевельов 2002: Шевельов, Ю.: Исторична фонологія української мови / переклад з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка; редактор Л. Ушкалов. Акта, Харків 2002. 1056 с.

Шелихова 1976: Шелихова, Н. Т.: О словообразовательной продуктивности в синхронии и диахронии. In: Филологические науки. № 6. 1976. с. 74-78.

Анотація

У статті зазначено, що історичне вивчення фемінітивів української мови ґрунтується на використанні діахронного і синхронного аспектів як двох методологічних підходів до розкриття категорії жіночості та дослідження фемінітивної підсистеми на всіх її рівнях. Діахронія передбачає з'ясування змін, яких зазнали назви жінок упродовж свого історичного розвитку, а синхронія спрямована на встановлення характерних ознак фемінітивів кожного етапу: статичних і динамічних, інтенсифікаційних та екстенсифікаційних, продуктивних і регулярних. Уведення понять інтенсифікації та екстенсифікації в методику вивчення фемінітивів дало змогу встановити сукупність статичних явищ як результатів інтенсифікаційних процесів і динамічних явищ як результатів екстенсифікаційних змін.

Ключові слова: діахронія, синхронія, фемінітивна підсистема, категорія жіночості, інтенсифікація, екстенсифікація.

Summary

The article maintains that the study of Ukrainian femininives from a historical perspective is based on the employment of diachronic and synchronic aspects as two methodological approaches to defining the category of femininity and researching the feminine subsystem at all levels. Diachrony involves finding out the changes that have occurred in female names during their historic development, whereas synchrony is aimed at finding peculiarities of femininives of every stage: static and dynamic, intensifying and extensifying, productive and regular. Introducing the concepts of intensification and extensification in the methodology of studying femininives made it possible to find the complex of static phenomena as the results of intensifying processes and dynamic phenomena as the results of extensifying changes.

Key words: diachrony, synchrony, feminine subsystem, category of femininity, intensification, extensification.

Брус М. П. Діахронний і синхронний аспекти вивчення фемінітивів української мови. *Ucrainica IX. Současná ukrajinistika: problémy jazyka, literatury a kultury. sborník příspěvků*. Olomouc, 2020. С. 23–28